

KÖRKÉP

TÓTH KLÁRA

A JELENLÉT EREJE

Töröcsik Mariról

„Barátkozom a temetővel, / mint madár a levegővel” és írom a nekrológokat sorjában. Pedig mennyire megvettem ezt a műfajt a fiatalság göggével, rövidlátásával. Mondhatom, hogy beletanultam, utolsó kötetemben már egy fejezetet tettek ki a filmművészet halottai. Hiába, hogy úgymond számíthattunk a halálára, hiába, hogy a profik már évekkal ezelőtt – klinikai halálakor – megírták a búcsúztatót, s aztán nevetve mutatták neki. Persze, neki sem kellett több. Szegő Andrásnak például azt mondta: „Volt pofája ezt írni rólam? Hát ezért igazán nem lett volna érdemes meghalnom!” Én már írhatok, amit akarok, már biztosan nem fogja olvasni. De van-e még valami, amit nem írtak le róla? Kévéssé valószínű.

Közel hét évtized a pályán, szinte folyamatosan, filmen és színpadon egyaránt. A kilencvenes évek elején, az össznépi amnézia idején megjelent egy könyv a rendszerváltozás előtt vezető kritikus tollából – ne írjuk le a nevét – a magyar film utolsó fél évszázadáról, s Fábri Zoltán *Körhintája* ebben tíz sort kapott – olyan filmek, amiknek már a címére sem emlékszem, másfél oldalt. A baj az, hogy ebből a tíz sorból sem az derült ki, hogy miért remekmű a *Körhinta*, hanem az, hogy „mai olvasatban” súlyos hibája a filmnek, hogy rossz ügy, az erőszakos tsz-szervezés mellett kötelezte el a nézőket. És a tíz sorban nem szerepel Töröcsik Mari és Soós Imre neve sem. Biztos vagyok benne, hogy a *Körhinta* sokkal több nézőt győzött meg a szerelem hatalmáról, Töröcsik Mari pusztán a jelenlét erejével ható zsenialitásáról, mint a szövetkezetek fontosságáról. S ez mai olvasatban is így van, jóllehet, „a föld a földhöz házasodik” ismét.

Kétségtelen, hogy noha a rendszerváltozáskor a kultúrában és a gazdaságban sokszor öntötték ki a fürdővízzel a gyereket is, Töröcsik Mari maradt. Méltán mondhatta neki a lánya néhány évvel ezelőtt: „Mama, ennek a kornak Te vagy az a színésze, aki a legtöbbet elérte.” Csak egész estés játékfilmjeinek száma száz körül van, a számos tv-film, portrén és a rengeteg színházi szereplésen kívül. Mi lehet a titka? Miért nem fáradt el, miért nem untuk meg?

„Volt három jó filmem. A többi pénzkereset”- mondta Bérczes Lászlónak, emlékezetes beszélgetőkönyvükben. Úgy gondolom, ez a mondat nem állja meg a helyét. Mi lehet mögötte? Nagyképűség? Magas mércé? Póz? Igaz, nem csak magával volt szigorú. Jancsót is a helyére tette: „Korábban azt mondtam, négy jó filmje volt, de inkább három.” És ebben igaza lehet. De neki sok jó filmje volt. Természetesen rossz filmben Töröcsik Mari sem tudott csodát tenni – s

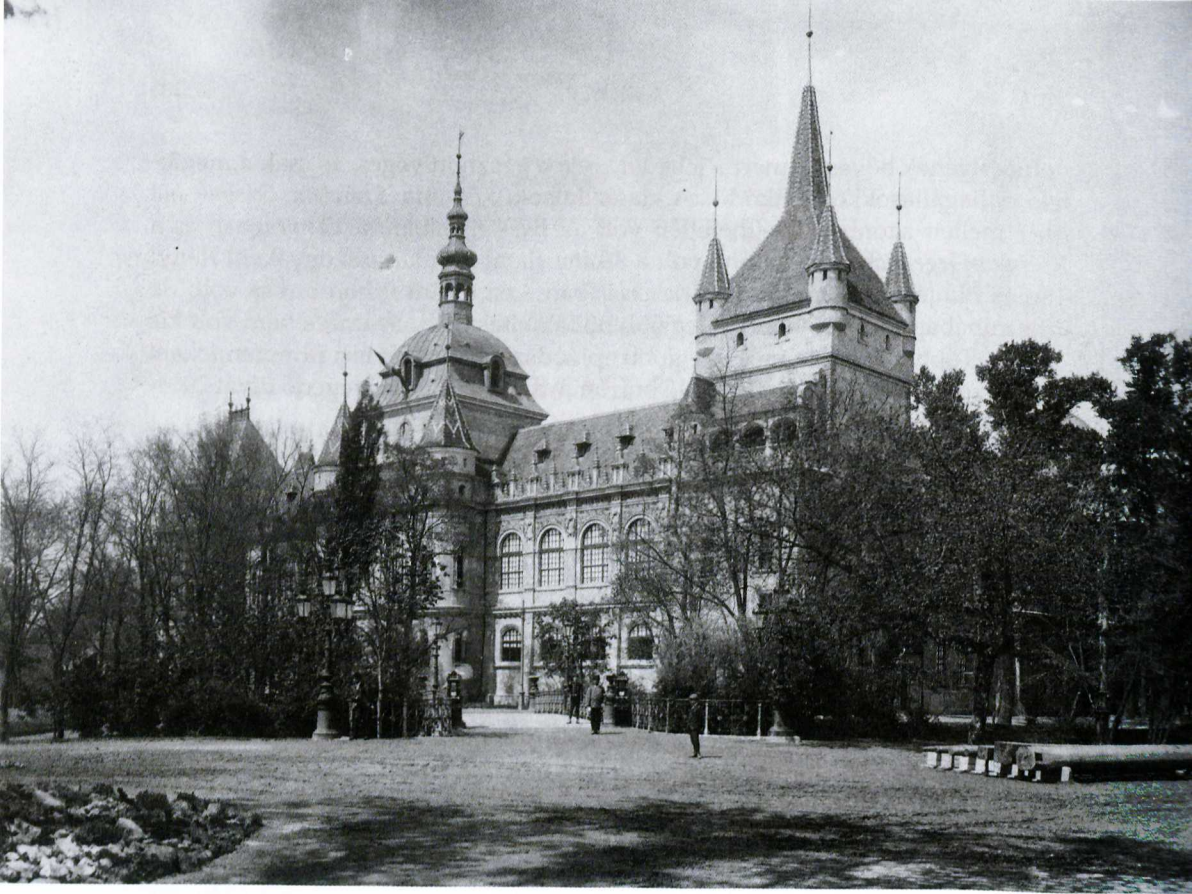
voltak ilyenek bőven –, mert a jelenlét ereje a vásznon véges, és csak a megfelelő csillagállásokkor működik. A klasszikusok: *Körhinta*; *Szerelem*; *Déryné, hol van?* mellett azonban felejthetetlen volt az *Édes Annában*, a *Vasvirágban* és a *Külvárosi legendában* is. Kitűnő volt a *Sikátor* fiatal munkásasszonyaként Rényi Tamás filmjében, Maár Gyula *Teketóriájában* – ez a film itthon bukás volt, de Taorminában megkapta érte a legjobb női alakítás díját. Számára nem volt kis szerep. Többször kapta meg a legjobb epizódszereplő díját is a filmszemléken. S remekel a *Swingben* is, megfelelő öniróniával játszva az kiöregedő dívát 2014-ben, a klinikai halálból felépülve.

Azért sem igazságos, hogy csak a három klasszikus filmjét emlegeti, mert töretlen népszerűségét a filmnek, sőt valljuk be, a mozinak köszönhetette. Annak, hogy olyan időben került a filmvászonra, amikor az emberek jártak moziba.

Nemcsak a *Körhintából* emlékeztek rá később is, hanem azokból a csacska szocreál történetekből, amelyeket százezrek néztek meg kétszer-háromszor is. Mint jómagam, nővéremmel a Terv mozi második sorában. *Kölyök, Két emelet boldogság, Házasságból elégséges* és még sorolhatnám. Ők voltak Bodrogi Gyulával az álom pár a hatvanas évek közepéig, jóllehet, kevésszer játszottak együtt filmben. Persze Pataki Mariként tartják számon legtöbben. Becket Ó, *azok a szép napokját* játszották Kecskeméten (1984) és a tanyavilágból jöttek a szervezett nézők busszal. Pataki Marit akarták látni. Félt, hogy mi lesz, ha egy szót sem értenek az abszurd darabból. A nézők figyeltek nagyon. Az előadás után kérdezték: Művésznő, ugye nem baj, hogy nem értettük? „Nem kell mindent érteni. Egy Pilinszky-verset se érteni kell. »Alvó szegek a jéghideg homokban / Plakátmagányban ázó éjjelek / Égve hagyta a folyosón a villanyt / Ma ontják véretem.« Mit kell ezen magyarázni? Néztek rám, csillogó szemmel. Arra gondoltunk végig, művésznő, hogy milyen nagy az emberi szenvedés és hogy mégis vannak boldog pillanatok.”

Szerencsése volt, mert részese lehetett az európai és a magyar film megújulásának, magára találásának. A filmművészet aranykorának. Nyolc filmje szerepelt Cannes-ban, s 1976-ban megkapta a legjobb színésznőnek járó díjat a *Dérynéért*, majd az életműdíjat, az Arany Pálmát is 1983-ban, olyanok között, mint Robert de Niro, Michele Morgan, Liza Minelli, Sophia Loren, Depardieu, Ingrid Thulin. S ha már a megszámlálhatatlanul sok díjánál tartunk, akkor meg kell említeni, hogy 1994-ben, amikor először adtak ki életműdíjat a Magyar Filmszemlén, a klasszikus rendezők és operatőrök mellett – Fábri, Makk, Jancsó, Illés György – egyedüli színészként ő kapott díjat. A magyar film nagyasszonya.

Töröcsik pontosan tudta, hogy van a filmművészet és van a mozi. A mozi csúcsa a *Casablanca* volt számára, a filmművészeté a *Kopár sziget*. Azt is tudta, hogy a filmművészetnek lényegében szerencsése volt a szocializmusban. A külföldön is bemutatható jó film kellett az országimázshoz, s tudta azt is, hogy a kapitalizmussal, a globalizációval vége a nemzeti filmművészetnek. „Ki adna ma pénzt egy Tarkovszkijnak, egy Wajdának, egy Fellininek, egy Bergmannak? Senki. A pénznek, a tőkének nem érdeke a film” – háborgott a már említett könyvben.

A Millemiumi kiállításra épített Történelmi Főcsoport reneszánsz épülete, középen a Német torony, jobbra a Katalin bástyatorony. (A felvétel 1896-ban készült. Fortepan / Budapest Főváros Levéltára, Klósz György felvétele. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.09.041)

Különös, hogy bár a filmek hamar öregszenek, hiszen kötődnek a korhoz, amelyben a történet játszódik, sem a *Körhinta*, sem a *Szerelem*, sem a *Déryné hol van?* fölött nem járt el az idő. Kortalanok, hiszen úgy a szerelem, mint az agónia minden ember életének velejárója. Nemkülönb az öregedés, az elmúlás. Ráadásul Maár Gyula szándékoltnan emelte ki saját korából a Déryné naplója alapján készült filmet, s tette időtlenné, örökké, az elmúlással, a biológiai öregedéssel, a divattal, s a provincializmussal küzdő ember szinonimájává Dérynét.

Mondják sokszor, hogy egy filmrendezőnek a legnagyobb csapás, ha színész a felesége. Maár Gyula ezt másképp gondolhatta, mert filmeket írt Törőcsiknek. S bár annak idején az operett szakon kezdett a főiskolán – ahová, mint tudjuk nem igazán volt ideje bejárni a forgatások miatt – azt, hogy remekül tud énekelni, s nem akármilyen hangterjedelme van, Maár Gyula igényesen készített zenés portréiban láthattuk először.

A 20. század végére a filmművészet hanyatlásnak indult, de Törőcsiknek megmaradt a színház. „Ideje lenne eldönteni, hogy sztárocskák akarunk-e len-

ni vagy színészek?” – mondta neki „Majorelvtárs”, még pályakezdőként. S Törőcsik színész akart lenni. Mindenképpen. Pedig sokat kellett túrnia, várnia az első igazi színházi sikerre. 1968-ban, egy kortárs orosz darabban, Leonyid Zorin *Varsói melódiájában* ismerték el először, hitték el, hogy színpadon is tud nagy lenni. Iglódi István rendezése volt. Igaz, már az *Úri muri* Rozikájaként sem volt rossz, Kállai Ferencsel, 1965-ben (Egri István rendezése). Major Tamás tanítványaként is beérett lassan, a hetvenes évekre (*Luzitán szörny, A szecsuaní jólélek*). A színpadon szabad, nagyon merész kísérletező volt. A legjobb rendezőkkel dolgozhatott határon innen és túl. Nem sorolom a neveket. Különös, hogy bár – szerintem – filmszínészneként volt megkérdőjelezhetetlen, a filmekben inkább beskatulyázták. „A hetvenes években évekig nem álltam fel a konyhaasztal mellől” – nyilatkozta egyszer. Ugyanakkor színpadi repertoárja meghökkentően széles lett, Brechtől, Ionescutól Lehár Ferencig tartott. Kíváncsi volt és megújulásra kész: „Elmegyek egy húszéves suhanchoz is játszani, ha tehetséges” – mondta. Már nyolcvanon túl játszotta a Nemzetiben Lukát az *Éjjeli menedékhelyben* – Viktor Rizsakov – és *Galileit* Zsótér Sándornál.

Míg a filmek többségében „csak” sugárzott, pusztá jelenlétével kimerítette a filmszínészi játék lehetőségeit, a színpadi létezésért meg kellett küzdenie. De megtanulta. „Valahogy... színész lettem. És onnantól én ezt olyan komolyan vettem, mint aki arra teszi föl az életét, hogy ő mondjuk ferences szerzetes lesz. Énnekem az volt a dolgom, ahhoz kell a tehetség, amivel születni kell. Aztán meg kell tanulni a szakmát, de nem mindegy, kiktől. Engem Isten a tenyerén hordozott, a legjobbaktól tanulhattam.”

Sokszor hangsúlyozta, hogy rendkívüli szerencse segítette a pályáján. Azt hiszem, alkatilag, emberileg volt szerencsés. Tudta – amit kevesen –, hogy szeretnie kell az embereket, hogy szeressék. Toleráns, nagyvonalú ember volt. Vajon hogy fogunk bánni az örökségével? Láthatják-e majd unokáink? Tudják-e majd, ki volt Törőcsik Mari, ha átmennek mondjuk egy róla elnevezett téren?

TEMESVÁRI ISTVÁN PÉTER

CSONTVÁRY ÖSSZES?

Zabolátlan vitairat – meggyerő, kételyt keltő, elfogadhatatlan tézisekkel

A szerző jeles publicista, művészeti író, 15 éven át a *Művészet* című folyóirat szerkesztője. Digitális e-könyve több szempontból formabontó. Újszerű, komplex, az ezotéria eszközeit is alkalmazó, saját kifejezésével „enciklopédikus igényű” módszerével, ezernél több képpel elemzi Csontváryt. Első célja (saját szavaival) nem csupán a „közvetlenül feltárulkozó látvány”, hanem a „kép mögötti világ, jelentés” feltárása. Második célja a képeken az átlagos szemlélő előtt rejtve maradó, de a szerző szerint fontos emberi, állati, tárgyi alakzatok, formák felismerése, azonosítása. Az előbbi két eljárást használja arra, hogy har-